

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 10, SAYI 20, BAHAR 2024

Dr. Recep ÇELİK

Aksaray Üniversitesi
Rektörlük
Türk Dili Bölümü
Aksaray/TÜRKİYE
recep.celik@aksaray.edu.tr
ORCID

**TEZKİRELERDE MEV'İZE: LATİFİ
TEZKİRESİ ÖRNEĞİ**

MEV'İZE IN TEZKİRES: THE
EXAMPLER OF LATİFİ TEZKİRE

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 01.01.2024	Received Date: 01.01.2024
Kabul Tarihi: 17.04.2024	Accepted Date: 17.04.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2024	Date Published: 30.04.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Çelik, Recep, "Tezkirelerde Mev'ize: Latîfî Tezkiresi Örneği", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 10, Sayı 20, Bahar 2024, s. 95-116.

Çelik, Recep, "Mev'ize in Tezkires: The Exemplar of Latîfî Tezkire", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 10, Volume 20, Spring 2024, p. 95-116.

[10.28981/hikmet.1413207](https://doi.org/10.28981/hikmet.1413207)

Dr. Recep ÇELİK

TEZKİRELERDE MEV'İZE: LATİFİ TEZKİRESİ ÖRNEĞİ

MEV'İZE IN TEZKİRES: THE EXAMPLER OF LATİFİ TEZKİRE

ÖZ

Tezkireler, belli bir alanda toplumda mal oluş kişilerin özellikle şairlerin biyografilerinin yer aldığı ve eserleri hakkında bilgi veren eserlerdir. Toplumun ahlaki değerlerini yüceltmek ve insanlara telkinde bulunmak yani öğütlemek amacıyla yazılan eserler değildir. Ancak dolaylı yollardan insanların etik değerleri anlamalarına ve olumlu örneklerle ilham almalarına salık verebilmektedir. Doğrudan bu amaçla yazılmayan tezkireler, biyografik bilgilerin yanı sıra bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde ahlaki öğüt ve tavsiyeleri içeren eserlerden sayılabilir. Bu amaç doğrultusunda bu türün nasıl kullanıldığını incelemek, Osmanlı kültürünün izlerini taşıyan klasik Türk edebiyatının derinliklerine dair önemli bir bakış açısı sunacaktır. Nitekim tezkirelerde yer verilen şahsiyetlerin bazıları için farklı ve özel vasıflarıyla topluma örnek gösterilebilecek ayrıca ahlaki erdemi yücelten şahsiyetlerdir, denebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde dönemin insanlarına rol model olabilecek bu tip bazı erdemli insanların hayatlarından kesitler sunan tezkirelere dair, toplum için örnek davranışların yer aldığı bir seçki demek mümkündür. Bu amaçlar doğrultusunda bu makalede Latîfî Tezkiresi'nin ahlaki bir perspektiften nasıl değerlendirilebileceği ve okuyucuların karakter gelişimine nasıl katkı sağlayabileceği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Latîfî, Tezkireler, Mev'ize, Nasihat.

ABSTRACT

Tezkires are works that contain the biographies of prominent people in society, especially poets, and provide information about their works. These are not works written with the aim of exalting the moral values of the society and inspiring or advising people. However, it can indirectly advise people to understand ethical values and be inspired by positive examples. Tezkiras, which were not written directly for this purpose, can be considered as works that contain moral advice and recommendations when evaluated from this perspective, as well as biographical information. Examining how this genre is used for this purpose will provide an important perspective on the depths of classical Turkish literature that bears the traces of Ottoman culture. As a matter of fact, it can be said that some of the personalities included in the biographies are individuals who can be shown as examples to the society with their different and special qualities and who also glorify moral virtue. Considered from this perspective, it is possible to say that the biographies, which present sections from the lives of some such virtuous people who could be role models for the people of the period, are a selection of exemplary behaviors for the society. In line with these purposes, this article will examine how the Latîfî Tezkira can be evaluated from a moral perspective and how it can contribute to the character development of readers

Keywords: Latîfî, Tezkires, Mev'ize, Advice.

Giriş

Latîfî, Kastamonu'da doğmuştur (İpekten vd., 1988, 261). Asıl adı Abdüllatif olmakla birlikte kendisi Latîfî mahlasını kullanmıştır (Sevgi, 2003, 111). Uzun yıllar Rumeli'de kalan ve imaret kâtipliklerinde bulunan Latîfî, 950/1543 yılında elli iki yaşında İstanbul'a dönmüştür (Canım, 2018, 6). Latîfî'nin gençliği çoğunlukla İstanbul ve Rumeli'de geçmiştir. Latîfî'nin eserlerindeki ifadelerden onun yirmili yaşlarda İstanbul'a geldiğini ve yaklaşık olarak on yıl kadar İstanbul'da kaldığını öğrenmekteyiz (MEB, 1983, 19). Uzun dönem Rumeli'de imaret kâtipliği ile uğraşan Latîfî, ancak ihtiyarlık döneminde İstanbul'a dönebilmiştir. Latîfî, gençlik yıllarından farklı olarak artık daha birikimli bir münşî olmuştur.

Aldığı eğitim hakkında fazla bilgi olmayan Latîfî'nin, şiir ve inşâ alanında kendini yetiştirdiği ve devrin kültürünü fazlasıyla aldığı eserlerinden anlamaktayız. Latîfî, daha çocukken şiir ve inşâyâya “ülfet”i olduğunu, “fazl u hünere” yürekten “teveccüh ve rağbeti” bulunduğunu söyler (Canım, 2018, 6).

Latîfî'nin olgunluk çağlarına tekabül eden tekrar İstanbul'a geldiği yıllarda Sehî Bey Tezkiresi tamamlanmış ve eser zamanında büyük ilgi görmüştür. Bu durum, şiirden yana iddiası ve karşılığında bulduğu övgü; inşası kadar olmayan Latîfî'yi heyecanlandırmış olsa gerektir. Aynı zamanda Latîfî'yi cesaretlendirmiş olup bu tarzda bir eser vücuda getirme arzusu uyandırmıştır, düşüncesi akla gelmektedir. Gerçi tezkiresini kaleme almasını her ne kadar dostu şair Zaîfî'ye izafe etse de şartları değerlendirme eğilimi gösterdiği ve İsen'in ifade ettiği gibi (1999) bu izafetin senaryodan ibaret olma olasılığı kuvvetle muhtemeldir. Zira Anadolu sahasında yeni bir tür ortaya çıkmış olmakla birlikte Âşık Çelebi'den ilhamını aldığı tarzda bir eser henüz telif edilmemiştir. Latîfî'nin şiirden yana umduğunu bulamayışı da bunlara eklenince bu sahaya yönelmiş, üç yıl gibi kısa bir zamanda tezkiresini kaleme almıştır. Dikkat çekici taraf ise Latîfî, 1546 tarihinde eserini tamamladıktan sonra kabuğuna çekilmemiştir; zaman zaman çeşitli notlar alarak, tezkiresini yeniden ele alarak 1574 ile 1575'te tezkiresinin yeni nüshalarını okuyuculara sunmuştur (Andrews -Dalyan, 2019, 54).

Dünya toplumlarında ahlaki içerikli ürünler dinler tarihi kadar eskidir. Semavî olsun ya da olmasın tüm dinlerin esasını teşkil eden insanlara fert bazında dürüst ve ahlaklı olmayı telkin eden bu türde eserler her toplumda görülür. Türk edebiyatında ise bu tarz eserlere ağırlıklı olarak Türklerin Müslümanlığı kabulünden sonra yer verilmiştir, diyebiliriz. Aynı zamanda dolaylı olarak bu konuları içeren eserler de yazılmıştır. Fakat bu tarzda ahlaki konuların ele alındığı eserler sıralamasında tezkirelerin en sonlarda geleceği söylenebilir. Aynı zamanda ahlaki türde eserlerin tarihi, biyografi türü eserlerden daha eskidir. Özetle tezkireler, insanlara öğüt vermeyi amaç edinen eserler değildir. Tezkire müelliflerinin de eserlerini yazarken ilaveten böylesi bir amacı gütmediklerini söylemek mümkündür. Ancak doğrudan bu amaçla yazılmasa da müelliflerin kendilerini ifade etmek, yaşadıkları atmosferi anlamlandırmak ve anlatmak için dolaylı yünden bu tarz ahlaki konulara girdikleri anlaşılmaktadır. Bazı şairlerin hayatlarını verirken ders ve öğüt verici hikâyeler, latifeler ve anekdotlar aktardıkları görülmektedir. Tezkire müelliflerinin dolaylı da olsa niçin böyle bir amaç üzere hareket ettiklerini kestirmek zordur. Çalışmanın esasını teşkil eden Latîfî tezkiresinin satır aralarından çıkarmaya

çalıştığımız öğüt ve tavsiye içerikli kısımların azımsanamayacak ölçüde çok olduğu göze çarpmaktadır. Göze çarpan bu bölümlerin çokluğu tezkirelerin bu açıdan da irdelenebileceği fikrini ortaya çıkarmıştır.

Şuara tezkireleri klasik Türk edebiyatı alanının tartışmasız en önemli kaynaklarından. Bu eserler sadece edebiyat tarihine kaynaklık etmezler, aynı zamanda kendi devirlerine geniş bir perspektiften bakma ve yazıldıkları zamanda esere kaydedilen şairlerin biyografilerine tenkidî bir bakış açısıyla yaklaşma özelliklerine de sahiptirler. Çalışma, tezkirelerin biyografi çalışması olduğundan öte ahlaki konuların ele alındığı ve örnek hikâyelerle bunların vurgulandığı eserler gözüyle de incelenebileceği fikrinin prova edilme çabasıdır. Eserin yazılışında güdülmeyen bu amacın hedefe konularak incelemeye tabi tutulmaya çalışılması, bu gayretin bir neticesidir. Latîfi Tezkiresinde verilen örneklerden ve Latîfi'nin şahsi ifadelerinden çalışmanın konusuna dair çıkardığımız tespitlerin doğruluğu, bilgimize oranlı mesafede olduğundan ötürü farklı şekillerde yorumlanabileceğini de söylemek ıktiza etmektedir.

1. Latîfi Tezkiresi'nde Ahlaki Konuların Örneklerle Ele Alınması

Çalışmanın bu kısmında örnekler, tezkirede geçtiği sıraya göre fakat başka bölümlerdeki örneklerle birlikte verilecektir.

1.1. Kibir ve Kendini Beğenmişliğe Dair

Kendini beğenmişlik, genelde kendini sevmekle karıştırılan insanoğlunun var olduğundan bu yana yergi konusu olmuş bir özelliğidir. Kibirli ve kendini beğenmiş insanlar; kendini olduğundan fazla beğenen, görüşleri, tutum ve davranışları, yetenekleri ve dış görünüşüyle kendinden gayrisına oranla kendini yükseklerde gören kimselerdir. En kötüsü, diğer insanlara karşı tutum ve davranışlarıyla kabalık eden ve onları küçümseyip değersiz gören insan modelini ifade eder. Bu tip insanlar başkalarının görüş ve düşüncelerine önem vermemekle beraber kendilerininkini de her daim en doğru ve en üstün olarak düşünürler. Nitekim bu tutuma sahip olanlar genelde topluma itici gelir ve sosyal ilişkileri zayıf olur. Kendini beğenmişlik, özsaygı ile arasındaki dengeyi kaybetmekle ilişkilendirilebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde azı karar çoğu zarar şeklinde düşünülebilir.

Latîfi Tezkiresinde, bu konu eserde yer verilen birçok şahsiyet hakkındaki başlıklar altında dolaylı olmak suretiyle çokça işlenmiştir. Fakat eserde kendini beğenmişliğe yani kibre dair doğrudan iki mutayebe aktarılır. İlki Ahmet Paşa'ya ait olup Latîfi, burada doğrudan aktarım yapmakla birlikte meseleye dair herhangi bir düşüncesini aktarmaz.

Hudāvendān-ı 'irfāndan biri ol vāli-i vilāyet-i (15) nazm u inşā ya 'ni merhūm Aḥmed Paşaya didi ki maḥall-i maḥlaşda siz daḥī Aḥmed dirsüz ve ḥuşūş-ı şî 'rde (16) ismiñüz taḥalluş idersüz bu taḥdīrce Gelibolılı Aḥmed ile sizüñ beyniñüzde iştirāk ü iltibās vāḳi ' olup (17) bu iltibās u iştibāh ḥalka nev 'an sebeb-i ğalaṭ olmaz mı ihtimāldür ki sizüñ kelimāt-ı tayyibeñüz ve enfās-ı (18) şerifiñüzi aña isnād iderler didükde merhūm Aḥmed Paşa daḥī dimiş ki benüm kelimātum aña isnād itdükleri (19) ğam degül hemān anuñ mühmelātını baña isnād itmesünler diyü cevāb virmişler. (Canım, 2018, 126)

Mutayebe Ahmet Paşa'nın mahlas kullanımı hakkındadır. Ahmet Paşa ve ondan önce yaşayan Gelibolulu Ahmet de şiirlerinde mahlas olarak "Ahmed" ismini kullanmaktadır. Nitekim bu durum karışıklığa sebep olup bu benzerlik ve karışıklıktan ötürü halk yanlışlığı düşebilir. Bundan ötürü sizin değerli sözleriniz Gelibolulu Ahmed'e isnat edilmez mi diye sorulduğunda Ahmed Paşa'nın "Benim güzel sözlerimin ona yakıştırılması dert değil yeter ki onun boş sözlerini bana isnat etmesinler." şeklinde cevap verir. Gelibolulu Ahmed, Ahmed-i Rûmî olarak bilinen II. Murad devri şairlerindedir. Kaynaklarda şairin eser kaleme alıp almadığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Edebî şahsiyetine dair ayrıntılı bir değerlendirme yapabilmek için ise bugün elimizde yeterince örnek bulunmamaktadır. Ancak Ahmed Paşa'nın suale karşı tutumu dikkate değerdir. Yukarıdaki latife, zamanında ve sonrasında nasıl yorumlandı ve anlatılır oldu bilemiyoruz ama günümüz için düşünüldüğünde kendini beğenmişliğin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

İkinci örnek ise Lâmi'î Çelebi'nin hayatının anlatıldığı bölümde geçer. Zamanın tanınmış kişilerinin toplandığı bir mecliste, kendini beğenmiş ve kibriyle herkesten kendini yüksek gören birinin davranışlarıyla ilgilidir. Malı ve makamıyla mağrurlanan bu kişi gösterişli elbiseleriyle övünüp meclistekileri kendinden düşük gören davranışlar sergilemektedir.

Neâr: Mesmû 'dur ki bir gün a 'yân-ı kirâmdan birinüñ meclisinde ekâbir-i fehâm ve ehâlî 'izâm pâye-i (9) rütbetleri ve muktezâ-yı rif'atleri mücibince oturmuşlar ve huddâm-ı meclis herkese miqdârınca ve (10) qadr ü i 'tibârınca yerlü yerin göstermege tırmuşlardı. Meger zamâne ulularından kendüden ulu (11) bir hod-bîn ü hod-pesend kendü zu 'm pindârınca girân-qadr ve serbüleñdü ercümend meclis- i mezbûra (12) gelüp bî-tereddü ve bî-tekellüf intihâ-yı şadra geçüp şadr-ı meclisde güzîn ü kem-qadr ü bâlâ-nişîn (13) olup oturur ve mâl ü menâlin ve câh u celâline mağrûr ve libâs-ı fâhîrle mu 'cib ü fûhûr olup (14) emvâl ü emlâki kelâmını ortaya getirür. Aşlâ erbâb-ı meclisi 'aynına alup kirpügine asmaz ve tîr-i (15) fikr-i fâsidin yabana atup kemân-ı kibrin hergiz yaşmaz. (Canım, 2018, 462)

Meclistekiler ise Lâmi'î Çelebi'den kişinin bu davranışına uygun birkaç kelam etmesini ister:

Erbâb-ı meclis Mevlânâ-yı müşârun-ileyhden (16) a 'ni sâlifü 'z-zîkr Lami'î Çelebiden hasb-i hâle münâsib bir kaç beyt istid'â iderler. Bu kıt'ayı (17) 'ale'l-fevr dehr-i dünüñ dün-perver olduğunı müş'ir Şâhîden terceme itmişdür. (18)

Mu 'teberdür cihânda dün u denî

Dâyimâ zillet içre ehl-i hüner

Hâl-i 'âlem miââl-i deryâdur (19)

Gevher-i pâk zîr ü cîfe zeber (Canım, 2018, 462)

Lâmi'î Çelebi de bu dünyada değersiz kişilerin itibar sahibi; hünerli kişilerin ise zillette olduğunu ifade ettiği yukarıdaki kıtayı söyler. Kıtada bu sözlerle zamana dair sosyal bir eleştiri söz konusudur. Toplumda kişilerin makamları ve mülklerine göre değerlendirilmesi ve onların başköşede yer edinmesi bir anlamda kişilerin kendine bunları hak görmesi eleştirilir. Burada İbnu'l Kayyim'in: “Eğer kula günah işlemek takdir edilmemiş olsaydı, âdemoğlu kendini beğenmek suretiyle helak olurdu (2017, 67).” sözü akla gelmektedir. Öte yandan Lâmi'î Çelebi zamanın bu hâlini denize benzeterek eleştirisine son noktayı koyar. Nitekim değerli inciler denizin dibinde, değersiz şeyler ise üstündedir.

1.2. Kötülüğe İyilikle Cevap Vermeye Dair

Hayat, insanoğlunun zaman zaman kendi türünden kötülöklere maruz kaldığı bir süreçtir. Ancak kötölöğe karşı en güzel cevap, zor olmakla beraber iyilikle olanıdır. Nitekim bu erdemli davranış kişisel anlamda bir değışimin başlangıcıdır. İyilik, insanın doğasında vardır. Ancak bu iyiliğin ortaya çıkmasına bazen sebepler gerekebilir. İşte kötölöğe karşı iyilikle cevap vermek, bu sebeplerden olup aynı zamanda kötölüğün döngüsünü kırar. İyilikle karşılaşmak onları muhasebeye itecek ama kötölökle karşılaşmak, onları kötölük yapmaya dair daha çok motive edecektir. Zemahşerî, bunu şöyle açıklar: “Biri sana kötölük ettiğinde onu affetmen bir iyiliktir; ama bundan da iyi olanı, onun sana yaptığı kötölöğe iyilikle karşılık vermendir. Eğer bunu yaparsan amansız düşmanın sıcak bir dost hâline gelir.” (2022, 392).

Neâr: Bu birkaç ebyât-ı dervîşâne dahî anuñ (19) dervîşliğini iş'âr ider. A'ni tarîk-ı tarîkatda meskenet ızhâr idüp herkesüñ cevri ü (20) cefâsına ve kahr u ezâsına tahammül ü şabr ve vakt-i hiddet ü gâzabda nefse cebr idüp (21) (41b) nev'-i insânuñ ezâ ve isâ'etine ihsân u insâniyyet itmek husûşında anuñ makâlâtından ve naşâyih tarîkından (1) va 'ziyyâtındandır. (Canım, 2018, 124)

Dukagin-zâde Ahmed Bey için yazdığı bölümde Latîfî, insanların kötölöklere tahammül gösterip sabretmesi ve kızgınlık anında nefesine yenilmeyip kötölöklere iyilikle cevap vermesi hakkında yorum getirdikten sonra şairden konuyu özetleyen aşağıdaki dizeleri verir:

Nazm:

Her kim bize ta'n eyler ise cins-i beşerden

Hak şaklasun anı dilerüm havfu hatardan

Kim gıybetümüz söyleyüp eylerse mezemmet

Yâ Rab pür it ağzını anuñ şehd ü şekerden

Kim gıybetümüz söyleyüp eylerse mezemmet

Yâ Rab pür it ağzını anuñ şehd ü şekerden (Canım, 2018, 125)

Konuya örnek olarak verdiği dizelerde Dukagin-zâde Ahmed Bey, kötülükte bulunanlara Allah'tan iyi dileklerde bulunur. “*Kibriyle bize düşmanlık yapıp kötülük edene Allah, merhametiyle muamele etsin ve onu doğru yoldan uzaklaştırmasın.*” diye dua eder.

1.3. Rüşvete Dair

Revş kökünden türeyen rüşvet; kişinin yetkisini, görevini veya etkisini kötüye kullanmak suretiyle elde ettiği kazanç olarak, tanımlanabilir. Rüşvet, etik olmamakla beraber toplumda güven duygusunu sarsan ahlaki bir sorun olarak da görülür. Rüşvet alma ve verme esasta bir ahlak(sızlık) ve yasa ihlali sorunudur (Alkan, 1993, 120). Toplumsal ilişkileri düzenleyen temel ahlaki hükümler hiçbir surette bunu onaylamaz (Aytaç - Fırat, 2021, 1548). Latîfî Tezkiresi'nde rüşvetin kötülüğüne dair dolaylı olarak defalarca açılmış bahisler vardır. Nitekim doğrudan bu konunun işlendiği örnekleri vermek daha yerinde olacaktır.

Bülbülü taklit ettiği için kendisine Bülbül Hasan denilen bundan ötürü de Andelîbî mahlasını seçen şairin yaşadığı bir olayı anlatırken Latîfî'nin rüşvet konusuna değindiğini görmekteyiz. Andelîbî, devrin ileri gelenlerinden birine bir iş için başvuruda bulunur ancak defalarca gidip gelmesine rağmen sonuç alamaz.

Muṭāyebe: Nakl iderler ki mezbūr bir maşlahat (3) için der-i devlete varduḡda ol 'aşruña 'yānından birine bir emr için mürāca 'at ve bir cüz 'i (4) maşlahat için küllî hizmet ider. Meger ol şahş-ı mürteşînüñ mezheb-i bâtulunda tuhf u (5) hedāyāsuz ve bī-aḡz u irtişāsuz bir ferdüñ meşālîhin görmek ve cüz 'iden ve külliden li'llāh bir iş (6) bitürmek hilāf-ı rızāsı ve nākiz-i muḡtezāsı olmaḡın bir emr-i yes'ri sa 'b u 'asir ve bir şey 'i (7) kalilî 'azir ü keşir gösterürdi veyāḡud ümîdinden nevmîdidüpye 's haberin virürdi. (8) Lâbüd bâb-ı rüşvet-me 'âbuna bī-hüde nice gün gelür gider ve ḡabâyiş ü kabâyiḡine mütefaṡṡın olur (9) görür ki derinde olan derbâni ve aḡz u ekl için mütevaḡḡıf u müterakkıb olan a 'vâni tehîdest gelenlere (10) efendi uyur dirler ve etegi altında bir vaşla gösterene efendi gel buyur dirler idi. (Canım, 2018, 383)

Başvurdukları kişi rüşvet almaksızın iş bitirmeyen biriymiş ve bunu çok sonraları anlamışlar:

Bejt:

Elüñe zer alup varsañ efendi gel buyur dirler

Eger destüñ tehî varsañ efendiyi uyur dirler (Canım, 2018, 383)

Kişinin adamları hediyeyle gelene “buyur” edip hediyesiz gelene “efendi uyuyor” diyerek gönderirmiş. Aşağıdaki kıtanın bu kişiye dair söylendiği düşünülmektedir.

Ḳıṡ'a:

Halka gibi iki gözi ḡapuda

Her gelenden begüm derāmed umar

Tuĥfesiyle gelen olur manzûr (15)

Tuĥfesüzden velî gözini yumar

Etegi altına bakar geleniñ

Her kişiyi şanur ki vaşla şunar (16)

La 'net itdi Rasûl mürteşîye

La 'net aña k'anı kabûl eyler (Canım, 2018, 383)

Andelîbî, her gelenden bir kazanç uman bu kişiyi, hediyesiyle gelenin gözünün içine bakan, onunla ilgilenen fakat hediyesiz olana gözünü yuman, yani onu görmezden gelen biri olarak tarif eder. Devamında ise rüşvet yiyenleri Hz. Muhammet'in melun ilan ettiğini aktarır. Latîfî özellikle Hz. Muhammet'ten bir hadise yer verilen Andelîbî'nin bu dizelerini tezkiresine alarak rüşvet yiyenler için yapılabilecek en keskin tespiti aktarmıştır, diyebiliriz.

Latîfî, tezkiresinde yer verdiği 15. yüzyıl şairlerinden Kerîmî hakkında; dinlenebilir gazelleri, renkli ve nazik şiirleri vardır, diye bahseder.

Neâr: Kuzât-ı tuĥâtdan biri ki kadîmden yârı ve köhne ğam-küsârı idi. Zûlm ü irtişâ tarîki ile nice mazlûm (8) u nâ-murâd ve nâ-şâduñ gözi yaşın ve cigeri kanın ve baĝrı başın bervech-i seccâl ü ĥuccec (9) aĥz ü celb idüp ĩumturaĝlı ve tâĝ u revâĝlı ve eyvân u keyvândan ber-ter 'âlî niĥâĝlar (10) ve mükellef ĥâneles ve şâhâne şeh-nişînler cennetserâ sarâyılar ve cennetü 'l-me'vâ miââlî câyılar (11) binâ ve bünyâd iderdi. Ammâ ĥarc itdügi her bir aĥça için hezârân yeĥim ü bîve (12) âh u enîn ü feryâd iderdi. Ber-vech-i mev'izet bir mektûb-ı naşîĥat-üslûb irsâl itdükde (13) bu ebyâtı anda sebt ü ketb idüp göndermiş ve bu nuşĥ u pend ile anı tarîĝ-ı mezâlim ü meĥâyifden döndürmüşdi. (Canım, 2018, 443)

Kerîmî'nin zamanında rüşvet alan bir kadıya aşağıdaki beyitleri öğüt olarak gönderdiğini ve nasihatle onu rüşvet yolundan döndürdüğünü aktarır (İsen, 1999, 266). Mütalaa edildiğinde, Latîfî'nin tezkiresine özellikle aldığını düşündüğümüz bu örneklere, okuyucuya ahlaki bir mesaj vermek için yer verdiği fikri akla gelmektedir. Bu ve benzeri konulardaki örneklerin ekseriyetle tezkiredeki şairlerin hayatı ve şairliğiyle ilgili bir içeriği ihtiva etmediği hâlde yer verilmesi bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.

Nazm:

Revâ mı âĥıret dârın yıĝasın (17)

Ya ĥod dünyâyıçün dînden çıĝasın

*Alursın gözi yaşın her yetimüñ
Düzersin dünyede dâr-ı na 'imüñ*

*Harâb olur binâ-yı âb u gil hep (15)
Ûo âb u gil binâsın cân u dil yap (Canım, 2018, 443)*

Kerîmî, şiirinde dünya için ahiret evini yıkıp dinden çıkmak, gözü yaşlı yetimlerin parasını alıp dünya evi kurman doğru mu? Çamurdan yapılanlar bir gün yıkılır sen gönül kazan, şeklinde kadıya nasihatte bulunmaktadır.

Tezkirede yer alan bir diğer örnek aynı şekilde rüşvete dair verilen bir nasihat ile alakalıdır. Rüşvet yiyen kadıya nasihatte bulunan bu defa 16. yüzyıl şairlerinden Sûzî'dir. Latîfî, burada hiçbir açıklama ya da yorum yapmadan doğrudan şaire ait bir şiiri verir.

*Neâr: Ve kuzât-ı tuââtdan bir kadı ve ahz u eklde mürteşî ve mütekdâ ile ki
bî-ahz-ı irtişâ bir kesüñ (5) rişte-i huşûş-ı huşûmeti kaç ' olmaz ve bir ferdüñ
münâza 'a ve muhâşaması meccânen katında fayşal bulmazdı. (6) Sultân Hân
devrinde muhkem mu 'âraza ve muhâşaması vâki ' olup bu şi 'r-i mezemmet-
şi 'ârı anuñ hakkında dimişlerdür. (Canım, 2018, 281)*

Asi kadılardan rüşvet alıp yiyen ve bu iş için halkı sıkıştıran bir kadı idi. Aşağıda birkaç beytini aldığımız şiiri Sûzî, Sultan Selim devrinde yaşayan ve çokça sıkıntılara sebep olan bu kadıya nasihat için yazmıştır. Verilen nasihat daha öncekilerle benzer bir içeriğe sahip olup ilaveten “sen şimdi gizli gizli çalyorsun ya bu rüşvet sazını ancak onun nağmesi sanma ki gizli kalacaktır” diyerek kıyamet gününe de kalsa bunun ayan olacağı uyarısını yapmaktadır.

*Ey kadı saña da 'vîci Yezdân olacağdur
Maşşer 'araşâtında ki dīvân olacağdur*

*Haşr içre sicillât-ı 'amel çün bula imzâ
Rüşvet raqamı nâmeñe 'unvân olacağdur (Canım, 2018, 282)*

1.4. Cimriliğe Dair

“Adi, alçak, soysuz” (Devellioğlu, 1994, 174) anlamındaki Farsça “cimrî” kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup genellikle “pinti, hasis ve kısmen tamahkâr” manasında kullanılır. Evrensel değer yargılarından biri olmakla beraber insanlar için her daim eleştiri konusu olmuş bir husustur. Kişilerin daha çok maddi olanaklarını paylaşmama ve yardım etmeme gibi durumlarını ifade eder. Bu kişiler ellerindekileri paylaşmamakla beraber kendilerinden de esirgerler. Bunun neticesinde sosyal ilişkileri zayıflar ve toplumda dayanışma, yardımlaşma ve güven gibi duygular zarar görür.

Latîfî, tezkiresinde Sultan Bayezid devrinde İran sınırında yaşayan Basîrî ile ilgili bilgi verirken aktardığı bir mutayebe vesilesiyle konuya işaret eder. Basîrî'nin

karşılık umarak Revânî'ye sunduğu bir kasideden göremediği bu karşılığı şiiriyle eleştirmesinden bahseder.

Revânî Beg dahî kemâl-i kereminden ızhâr-ı bezl-i (19) sehâ ve in 'âm-ı lütf u 'atâ gösterüp Basîrînüñ başar-ı hırşına başmak için şadakât-ı (20) 'âmdan birkaç akçe gönderür ve keâret ü kılletinden tereddüt idüp kethüdâ ile gâh gönderür (21) (50b) ve gâh yoldan döndürür. Meger gönderdüğü akçe dahî 'adedde on imiş beşi kızıl ve beşi kurşun (1) imiş. Onu gördükde Basîrî dahî bu huşûşdan gâyet münfa 'il ü menkesir olup (2) hâli diğer-gün olur. Bu kıt'ayla habâ ü hissetini nazma getirür bi 'l-bedâhe kethüdâ ile (3) huzûrna gönderür. (Canım, 2018, 149)

Basîrî, bir gün Revani'ye gitmiş ve karşılık umarak bir kaside sunmuş. Revani Bey de kendince cömertliğinin ifadesi olarak beşi bakır, beşi de kurşun olmak üzere on akçe yollamış. Basîrî ise bundan rahatsız olup birkaç beyitle onu knayp pintilikle itham etmiştir.

Kıt'a:

Revânîyle meger Pinti Hamîdüñ

Bir aradan yaradılmış revânî (4)

Birinüñ vaşf-ı nânî lâ-yezûkûn

Birinüñ na 't-ı âbî len-terânî (Canım, 2018, 149)

Kıtada Revânî'nin cimriliğine dair doğrudan bir eleştirisi söz konusudur. Öyle ki Basîrî'ye göre Revânî ekmeği yenilmeyecek kadar pinti birisidir. Latîfî'nin tezkiresinde doğrudan bu olaya yer veriş, cimriliğin kötü hâllerine dair herhangi bir görüş beyan etmese de Revânî üzerinden cimriliğe dair bir mesaj olarak algılanabilir.

1.5. Cömertliğe Dair

Cömert, para ve malını esirgemedenden veren; açık elli, ahi, eli açık, selek, alicenap, kerem, kerim, semih, bonkör (TDK, 2009) kişi olarak tanımlanır. Esasında Farsçadan “civan-merd” kelimesinin değişime uğrayarak dilimize geçmiş şeklindedir. Kişinin diğer insanlara yardım etme ve onlarla paylaşma isteğini ifade eder. İnsanların kendi çıkarlarından önce başkalarının ihtiyaç ve refahını önemsemesi en önemlisi onlara karşılıksız yardım etme düşüncesidir, diyebiliriz. Nitekim Halil Cibran, cömertliği “*Bana senden daha çok gereksindiğimi değil, benden daha çok gereksindiğini vermendir.*” (2008, 46) diye tanımlar. Bu özde düşünüldüğünde insanoğlu için özel hasletlerdendir, denilebilir.

Latîfî, tezkiresinin hâtimesinde eser yazmak ve karşılığını görmekte zamanın ona yardımcı olmadığından; eserini takdir edecek bir patron bulamadığından şikâyet etmekle (İnalçık, 2003, 45) kendisinin cömert bir hami arayışında olduğunu ifade eder. Yeri geldikçe şair ve patron değerlendirmelerini aktarır ve zaman zaman diğer şairlerin hamileri ile ilgili bahisler açarak onların cömertliğine dair anlatılarda bulunur. Cömertlik ve cimriliğin tezkirede “hami ve

mansıp” ikilisi bağlamında bahis konusu olmasının uygunluğu düşünüldüğünde doğrudan bu hususlara dair şairler hakkında örneklerin fazla verilmediği görülmektedir. Tezkirede İnalçık’ın eserinde ayrıntısıyla anlattığı “sanat ve iktidar ilişkisi”ne dair bilgiler elbette vardır. Ancak “mutayebe, latife” başlığı altında veya “rivayet edilir ki ya da nakl olunur ki” şeklinde doğrudan aktarımlar pek göze çarpmamaktadır. Neticesinde şairlerin hamilerine şiir sunumunda mansıp beklentisi önemli bir ayrıntıdır. Ancak Latîfî Tezkiresi’nde şairler için bu kadar önemli bir ayrıntıyı içeren doğrudan aktarım tarzında örnekler verilmediğini, söyleyebiliriz.

Latîfî Tezkiresi’nde cömertliğe dair farklı sebeplerle yapılan birçok değerlendirme görmekteyiz. Ancak bu anlatılar çoğunlukla kişilerden bahsedilirken sıfatlandırma mahiyetinde kullanılmış ifadelerdir, diyebiliriz. Tezkirede cömertliğin mevzu bahis edildiği doğrudan sadece bir anlatı söz konusudur. Kastamonulu Hâkî hakkında yapılan bu değerlendirme şairin mansıp beklentisinin karşılığını göremeyişine dairdir. Bu sebeple cömertlik olgusunun ahlaki bir değer olarak çokça bahsedilip ancak örneklere girmediğini söyleyebiliriz.

Neâr: Mezbûr ol zamānuñ vüzerāsından birine cā`ize ümidi ile kaşîde şunar. Bu tarz-ı tırâz ile ol (1) nâ-tırâşdan tîşe yonar. Âhîr ol müdbir ü mümsik cā`ize virmek katında cā`iz olmayıcağ ol kadar (2) kadr-i bülend ve rütbet-i ercümend ile maķām-ı keremde olan kirāma kerem lâzım ve şadr-nişîn-i şuffe-i (3) riyâset olanlara bî-mürüvvet ü bî-kerem olmağ nâ-münâsib ü nâ-mülâyim idüğü kıt`a ile iş`âr u işrâb itmîşdür. (4) (Canım, 2018, 208)

Hâkî çağının vezirlerinden birine mansıp beklentisiyle kaside sunmuş. Memduhu da buna karşılık vermeyince, böylesi yüce makamlara gelen kişilerin cömert olması gerektiğini, cimriliğin asla yakışmadığını aşağıdaki kıta ile bildirmektedir.

Kıt`a:

Kerem ehli makamıdır bu sadr

Bu ululuk ya bi-seha nic'olur

Gel beyim sen vezareti bana ver

Beni meth eyle gör ata nic'olur (Canım, 2018, 208)

Dizelerde Hâkî, kendi gibi düşünen nicelerinin duygu ve düşüncelerine tercüman olmaktadır. Zira memduhların makamına cömertlik yaraşır. Bu yücelik cimrilikle olmaz diyen Hâkî, sen bana vezirliği ver ve beni öv de ihsan nasıl olumuş bir gör şeklinde seslenmektedir. Cömertlik güzeldir; zengininde olursa daha güzeldir, sözü gereği memduhuna da bunun yakışacağını söylemektedir.

1.6. Tatlı Dilli Olmaya ve Hoşgörüyü Dair

Kabalığın ve nezaketsizliğin meziyet, tatlı dilli olmanın ve insanlara hoşgörüyü yaklaşmanın zayıflık olarak addedildiği bir çağda yaşıyoruz, denebilir. Ancak tatlı dilli ve hoşgörülü olma; dil, din ve ırk ayırt etmeksizin bütün kitaplarda

ve vaazlarda her daim insanoğluna telkin edilen en gözde nasihatlerden biri ve mev'ize kitaplarının vazgeçilmez konusudur. Latîfi, tezkiresinde Beyânî Çelebi'ye ayırdığı bölümde aktarım yapmadan hoşgörülü ve tatlı dilli olmaya dair düşüncelerini ayrıntılı olarak onun üzerinden okuyucuyla paylaşmayı münasip görmektedir. Tatlı dilli olmak; insanlara karşı sözleri nazikçe seçmek, başkalarına saygılı olmak ve gönül alıcı sözler sarf etmektir.

...ve tarîk-ı muţâyebede ri'āyet-i tıyb-ı hāţır idüp semt-i fuşş u hezle gitmezdi. Hüsni-i hitāb (13) ve redd-i cevābda kelām-ı laţîfin telyîn ü taltîf idüp 'azb-i lisān ile incizāb-ı (14) kulüb-ı aḥbāba kullāb şalmış ve bir maḥbūb-ı mergūb-ı ḥişāl mesābesinde hüsni ü ḥulk ile ḥalkuñ (15) gönlin almışdı. kaţ'ā kalbinde gızet ve tab'ında ḥuşūnet u ru'ūnetden eāer yogidi. Bir kes ef'āl (16) ü aqvālınden muğber olmaz idi ve bir kesuñ ḥıy u ḥaşletine bahāne bulmaz idi. (Canım, 2018, 157)

Tezkirede Beyânî Çelebi'den latifelerinde hatır gözetken, sözlerinde çirkinlik ve mizaha kaçmayan biri olarak bahsedilir. Latîfi'nin eserinde kişilere dair bu tip tespitleri genellikle kalıp ifadelerden öteye geçmemekle birlikte çoğu zaman bir cümleyle vurgulanan sözlerden ibarettir. Fakat Latîfi'nin Beyânî hakkında yazdığı gibi, nev'i şahsına münhasır kişiler için kısmen ahlaki değerleri yücelten bu tarz cümleleri az da olsa göze çarpmaktadır. Beyânî için hitaplarında ve cevaplarında güzel ifadeler kullanıp dostlarının ve halkın gönlünü kazanan biri olarak uzun uzun bahseder.

Hoşgörüyü dair toplumun genel algısı, kişinin başkalarının olumsuz eylem ya da yargılarına göz yumması, yani bir anlamda her şeye boyun eğmesi şeklinde düşünülür, ancak öyle değildir. Hoşgörü; kişileri eylem ve yargılarında serbest bırakma, kendi görüşüne aykırı düşen görüşlere sabırla ve taraf tutmadan yaklaşma çabasıdır. Kesinlikle kişinin pasifliği olarak düşünülmemelidir.

... ve vüs'at-i (17) aḥlāk ve sükūn u sabru āebāt bir mertebede idi ki tehevür ü ḥiddet maḥallerinde aşlā zāt-ı nīk (18)-nihādına ḥışm u ḥuşūnet ve 'unf u ru'ūnet 'arız olup ve eḣḣāşuñ ḥarekāt-ı nükātından (19) dil-gır ü reng-pezır olup bir ferde küdürēt ü bürüdet ızḣār u i'lān kılmazdı ve zebān-ı (20) pākından fuşş-ı gıybet ve bir ferde kīne-i ḥiddet itmezdi ve ḥin-i mülātafa ve muţâyebede (21) (53a) yārāna ḥarfatmaḣdan gāyetde ḣazer ü perḣiz ve ihām u kināyesi şāmil olur nükte ve bezleden nihāyetde (1) güriz iderdi. (Canım, 2018, 157)

Latîfi bu açıdan değerlendirildiğinde Beyânî için, hiçbir durumda kişilere karşı nezaketsiz davranmadığını vurgular. Aynı zamanda kişilere karşı sabrının genişliği hakkında hakaret ve nüktelere kırılmadığını, kızgınlık ve hiddet anında bile kimseye kötü davranmadığını aktarmaktadır. Latîfi'nin ahlaki bir değer olarak hoşgörüyü ön plana çıkardığını görmekteyiz. Hoşgörülü ve tatlı dilli olmaya dair aşağıdaki kıtayı ekleyerek bu ahlaki değeri ayrıca bir kez daha vurguladığını görmekteyiz.

Kit'a:

Gereklü ādeme hulk u edebdür

Ki evlādur dilā māl u nesebden (2)

Latîf olsa latîfe hoşdur ammā

Velākin hāriç olmaya edebden (Canım, 2018, 157)

1.7. Vefaya Dair

Vefa; sözünde durma, verilen sözü yerine getirme, ayrıca dostluk ve muhabbette sebat etme, sevgide süreklilik, bağlılık ve sadâkat (Devellioğlu, 1994, 1373) olarak tanımlanır. Vefalı olan kişiler için vefakâr, vefasız olanlar için ise bîvefa sözü kullanılır. Kısaca yapılan iyilikleri unutmama ve gerektiğinde karşılığını verme anlamına gelir. Verilen bir sözün tutulması; gönül bağı kurulan arkadaş, aile ve sevgiliyi yarı yolda bırakmama vefanın insanlardaki göstergeleridir.

Vefa duygusuna Latîfi Tezkiresi'nde farklı sebeplerle defalarca değinilmiş ve bu erdemın sık sık dile getirilmesi ihtiyacı hissedilmiştir. Doğrudan aktarımı yapılan aşağıdaki örnekle Latîfi'nin konuya dair düşüncelerini öğrenmek yerinde olacaktır. Örnek, Bursalı Duâyî'ye aittir.

Neâr: Meger ki merkûmun şahne-i şehre ile meyānlarında (18) münāsebet-i sâbıkaları ve kendü i 'tikadlarınca muşāhabet-i şādıkaları var imiş. Nihāyet-i mertebe-i (19) hulletde ve derece-i uhuvvetde iken ittifāk beşerīyyet muktezāsınca mezkûrdan bir nādire şādır olur. (20) Çünkü iktizā-i hādiāe mūcibince zarūrī mūrāca 'at lāzım gelür. Lācerem huzūr-ı segmahzārna (21) (76a) tavr-ı revādur āşinā-vārī vardukdā ve likā-i kerthın gördükde hukūkı sâbıka iktizāsınca (1) ikrām u iltiyām ile buña selām virür ammā ol gül-i dīv-sūretde kavm-i segsār gibi it (2) ve ādem şūretin görür. Şahne-i şehre hod zālīm-i pür-mezālīm-i dehr idi. Hemāndem muktezā-i habāāet-i zātı (3) ve iktizā-i vakāhat-ı şıfātı birle 'amel idüp muşārın ileyhi ele alur. Hakk-ı şohbet-i kadīmi zīr-i kademine (4) alup hukūk-ı sâbıka su 'ālını def ve cānib-i ahz u celb-i nef' için buña bir şūret gösterür ki (5) gūyā bunı ne gördi ne bilür eger bir dahī görürse iki olur. kavm-i 'avāndan hakk-ı nān melhūz degül iken bu kit 'ayı ihvāna naşihat (6) ve yārāna mav'izet için ol maħalde imlā ve inşā itmişdür. (Canım, 2018, 225)

Bursalı Duâyî'nin şehrin güvenliğinden sorumlu bir kişiyle maziye dayalı ve kendi kabulüne göre kardeş derecesinde samimi bir dostlukları varmış. Duâyî, insanlık hâli bir kusur işler ve aralarındaki hukuka binaen arkadaşının yanına varıp selam verir. Fakat bahsi geçen görevli yaradılışındaki hıyanet ve vefasızlıkla köpek gibi davranır. Aralarındaki hukuku yok sayarak menfaat elde etmek için öyle bir davranır ki sanki daha önce Duâyî'yi ne görmüş ne de tanımıştır. Latîfi'nin yaşanan hadiseyi anlatırken vefaya dair düşüncelerini satır aralarına serpiştirdiği sözcüklerle verdiğini görüyoruz. Neticesinde Duâyî'nin dostlarına onu bir daha görürsem iki olayım diyerek nasihat için yazdığı kitabı ekler.

Қыт'а:

İlük 'ummaқ gıbidür kîr-i segden
Vefâ ümmîdini itmek 'avânden (7)

Қақан beñzer 'asesle şahne kelbe
Ki seg gözler kişiyi haққ-ı nândan

Yaraşur şahneyi hınzîr okursam (8)
Ki seg yegdür vefâda қaltabândan

İte teşbîh idelden şahneyi ben
Uyumaz oldılar segler fiğândan (9) (Canım, 2018, 225)

1.8. Diline Sahip Olamamaya Dair

Latîfî, “*Eline, beline, diline sahip ol*” özdeyişinin daha hafızalarda taze olduğu zamanlara ait yaşanmış ve herkesçe bilinen bir hadiseye, bilinçli ve tercihlî bir şekilde ahlaki bir bahis olduğu için tezkiresinde yer vermiştir. Diline sahip olamama durumu insanî zaaflardandır. Tarih, bu zaafa yenilen insanların ibretlik hikâyeleriyle doludur. Bu durum; insanın duygu, düşünce veya tepkilerini kontrol edemeyerek diline hâkim olamayışıdır. Ancak bazen olumlu veya sevimli sonuçlar doğursa da telafi edilemez durumlara yol açabilir. Kimilerince mizah ya da güldürü veya samimiyet ya da doğallık olarak görülse de nihayetinde kişiyi zora sokan eylemlerden biridir. Konuyla ilgili Latîfî'nin tezkiresinde yer verdiği olay Figânî'ye aittir. Latîfî olayı “*İnsanın belası, dili yüzündendir.*” deyişle özetleyerek verir.

Âhir selâkat-ı tab 'ına mağrûr (9) ve kelimât-ı sihr-âsârına meşhûr olup bu nahvet ü gurûrla dimâğına gerd-i dimâg müstevlî olup (10) şadef-i zamân u zemînde mânend-i dürr-i semîn kendüyi halka şatmağa ve انا فرید و نحن وحید diyüp (11) hâne-i harf-gîrân gibi a'yân u eşrâfa harf atmağa başladı. (Canım, 2018, 418)

Figânî, şairlik kabiliyetiyle gurura kapılıp sağda solda “*ben tekim*” diyerek, devrin ileri gelenleriyle sataşmaktadır.

دو ابراهيم آمد بدیر جهان

یکی بت شکن شد یکی بت نشان

Bu beyt-i meşhûrdur ki merhûm İbrâhîm Paşa haққında şudûr idüp illerde bu beyt-i dahl-âmîz meşhûr ve dillerde mezkûr oldı. كل سر جاوز الاسنين شاع. mûcibince efvâh u elsineye düşüp 'âlemde şüyü' u şöhret buldı. 'Âkıbet kemâli zevâline sebep olup اللسان من الانسان fehvâsınca zebân ki şekl-i ziyândur dili ucından cihân-ı vasî'de yerini dâr ve sırr-ı ene'l-haқdan râz açmadın iledüp Manşûr-vâr berdâr itdiler. (Canım, 2018, 419)

حکمت - حکمت - Hikmet - حکمت

Latîfî'nin naklettiğine göre İbrahim Paşa hakkında yazdığı söylenen ve yukarıda verdiğimiz “*Bu dünyaya iki İbrahim geldi; biri put kırdı, diğeri put dikti.*” beyti “*İki kişinin bildiği sır yayılır.*” sözü gereğince dillerde dolaşmaya başlar. Nihayetinde Figânî'nin bu yükselişi düşüşüne sebep olur. “*İnsanın belası, dili yüzündendir.*” sözü gereği bir anlamda belasını bulur, yani asılır. Görüldüğü gibi Latîfî, satır aralarına serpiştirdiği bu deyişlerle etkileyici bir anlatım sergilemekle birlikte konuya paralel ahlaki hususları da mevzuya dâhil etmektedir.

1.9. Mansıp Dilenmenin Kötülüğüne Dair

Latîfî'nin mev'ize içerikli naklettiği bir diğer konu demirci ustası şair Hadîdî'ye aittir. Kendisi demircilikle geçinir ve geçimini kimsenin başına kakamayacağı bileğinin gücüyle kazanırdı.

Neâr: Mezbûr gerçi nân-ı cihâna râğib idi lakin الكاسب حبيب الله maṭlabına artuk ṭâlib idi haddâdlıg ile dirilürdi ve nân-ı bî-ımtinânı (1) sa'y-ı bâzûsında bulurdi. İhvân-ı kadîminden biri bir ecilden didi ki niçün bu kadar 'ilm ü hüner ve ṭab'-ı (2) pürgüher ile erkâna varup cümle-i menâşibından şân-ı fazîlet-nişâna münâsib bir manşib almayasuñ (3) çünkü ṭarîk-ı taḥsîlden kalduñ bâri bir cihet ile kalmayasuñ müdâm 'avâmü'n-nâs gibi meşakḳat-i (4) ḥurfet ve me'ûnet-i şan 'at ile zindegânî idesüñ didükde redd-i cevâb ve muḳâbele-i ḥiṭâbda didiler ki (5) ey yâr-ı 'azîz şâhib-temeyyüz zamâne ḥâlinden gâfiller ve muḳtezâ-yı devr-i dündan câhiller gibi (6) söylersüñ bu mes'ele-i şerîf ü denî ḥaḫf ve ḥabî degüldür ki manşib didükleri nesne zamânede (7) müft ü meccân olmaz ve anı her fazl u hüneri olan varup anda ḥâzır bulmaz. İşîlâḥ-ı zurefâda (8) ve 'örfi 'irfân manşib didükleri mesnedden 'ibâret ve mesned daḫî tuḫf u hedâyâdan kinâyetdür. (Canım, 2018, 186)

Hadîdî, Osmanlı tarihini yazıp padişaha sunmuş, ama beklediği karşılığı alamamıştır. Kendisine bir hami edinmemiş şairlerdendi. Bilgisi ve mükemmel bir yeteneği olmasına rağmen kendine bir mansıp elde etmeye ya da görev istemeye ihtiyaç duymayan biriydi. Latîfî'nin naklettiğine göre kendisine niçin böyle bir çaban yok denildiğinde “*Ticaret yapanı Allah sever.*” hadisini sebep göstererek zamane şairleri gibi mansıp dilenmeyi doğru bulmadığını söylerdi. Görev denilen şeyin zamanında bedavadan elde edilemeyeceğini zira her bilgi ve beceriye sahip olanın onu gidip alamayacağını, mansıp denilen şeyin destekten ibaret olduğunu ve bunun da evveliyatının olması gerektiğini söylerdi. Mansıp elde etmenin ya da koruyucuya sahip olmanın şairler için gereklilik olarak düşünüldüğü bu dönemde, tavrı ve sözleriyle Hadîdî'nin duruşunun Latîfî tarafından aşağıda vereceğimiz dizelerle aktarılması dikkate değerdir.

Nazm:

Bu zaman bir 'acep zamândur ki

Bî-garaz şanma şimdi bir iş ola (11)

*Şu ki dest-i tehī vara şeyhe
Vara himmet yerine kozun ala*

*Var kıyās it buña cihān halkın (12)
Şeyhi böyle bunuñ kalanı n'ola (Canım, 2018, 187)*

Hadîdî şiirinde, “*Bu çağın acayip bir zaman olduğunu, karşılıksız iş yapmanın kalmadığını; şeyhe dahi eli boş gidenin himmet yerine kozunu alacağını. Zamanın şeyhi böyleyse dünya halkı, nasıldır sen kıyas et.*” demektedir.

Hadîdî, mansıp dilenmenin kötülüğü için kısaca kişinin, devrin ileri gelenlerinden görev alabilmesi timsahın ya da aslanın ağzından lokma almaya çalışması gibidir, demektedir. Ayrıca bu sevda uğruna kişinin binlerce aşağılama göreceğini pek çok değersiz kişinin ayaklarının altında toprak olacağını ve ancak bu şekilde isteğine ulaşabileceğini söyler. Neticesinde elde ettiği bu görevin de bir sürekliliğinin olmayacağını, kişinin ise bunları göze alıp mansıp dilenmesinin anlamsız olduğunu ifade eder. Bunca cefa ve sefanın da bir süresinin olmadığını, elde edilip her an kaybedilebileceğini ifade etmek için aşağıdaki beyti söylemiştir.

Beyt:

*بد ست اهن نفته كردن خمير
بد از دست بر سينه پيش امير* (Canım, 2018, 187)

Latîfî, Hadîdî'nin mansıp dilenmenin kötülüğünü Gülistan'dan aktardığı bu dizelerle bir kez daha vurgular. Özellikle Hadîdî'nin ağzından meseleyi tekrar tekrar ele alması dikkate değerdir. Dizelerde: “*Demiri elle hamur gibi yoğurmanın beylerin önünde el pençe durmadan daha evla olduğu.*” söylenmektedir.

1.10. Kötü Şöhretli Kişilerden Uzak Durmaya Dair

Latîfî'nin tezkiresinde ahlaki içerikli verdiği bir diğer mesaj, kötü şöhretli kişilerden uzak durmaya dairdir. Nakillerle ya da rivayetlerle verilen örneklerden farklı olarak doğrudan şair Abdulcelil Çelebi Harîrî'nin yazdığı Umdetü'l-Vesâyâ veya Zübdetü'n-Nesâyih adlı öğüt telkin eden eserinden aktarma yapılmıştır.

Cümle-i vesâyāsından ve naşâyihinden (19) biri budur ki şol şahş ki nemmām u naqqāl ve zemmām u ğammāz ve hemmāz u şer-engīz ve niḫāk (20)-āyīn ü müḫsid-i bī-dīn ü bed-āyīndür mubaşşır-ı insān ḫudāvend-i şāḫib-i iz 'ān u idrāke lāzım ü lābüddür ki (21)(63b) anuñ gibileri şekl ü kıyāfetinden bile şūr u şirretinden i'rāz u ihtirāz idüp āsitānından (1) anı dūr ve muḫārenetinden şad-merḫale ba 'īd ü mehcūr idüp ve sem 'i kabūl ise kelām-ı fitne-encāmın (2) gūş u işgā eylemeye zīrā şerīr ü şūr-engīzdür. 'Ākil ü 'ārife anlardan perhīz ü gūrīz gerekdür. (3) Bu güne hemmām u zemmāmlaruñ yanında ḫayr u şerden kelimāt eylemeye zīrā ihvān u eḫibbāy saña meġbūz (4) kılur ve seni dahī anlardan mu 'riz kılup ve arada bunca yıllık ḫuḫukı yile varup 'ukūka mübeddel olur. (5) (Canım, 2018, 189)

Harîrî'nin eserinden doğrudan nakledilen nasihat: Koğucu, oyuncu, yericî, kötü düşünceli, nifakçı, müfsit ve dinsiz yani kötü şöhretlileri, basiretli kişilerin görüşlerinden tanınması ve onların sözlerine itimat etmeyip onlardan uzak durması gerektiği hakkındadır. Latîfî, tezkiresine ayrıca üç kötü şöhretli kişiyi kapından uzak tut; bunlar koğucu, fitneci ve arabozucu kişiler diyerek konuyu destekleyen Harîrî'nin aşağıdaki dizelerine yer vermiştir.

Bejt:

Çapuñda durmasun üç şahş-ı bed-nām

Biri sâ ĩ biri ğammāz u nemmām (6) (Canım, 2018, 189)

1.11. Parası İçin Kadınlarla Evlenmenin Kötülüğüne Dair

Kadınlara parası için evlenme, İslam toplumlarında her daim gündeme gelmiş meselelerden biridir. Para ve mal sahiplerinin, kişileri kendisine çeken bir tarafının olduğu mutlak bir gerçektir. Ancak bunun evlilik tercihi olarak kadınlarda uzak durulması bir husus olduğu da dile getirilmiştir.

Parası için kadınlara evlenmek, toplumlarda ve bireylerin yaşamında ciddi sorunlara yol açma ihtimali olan ahlaki ve duygusal açıdan zararlı bir davranış biçimi olarak düşünülür. Öncelikle, bu tür evlilik biçimlerinde evliliğin elzem gereklerinden sevgi ve diğer duygusal bağlar anlamında eksiklik ortaya çıkar. Para, evliliğin temel hareket noktası olduğu için gerçek anlamda duygusal bir bağ kurmak ve evliliği sürdürmek güçleşebilir. Aile müessesesi bireylerin karşılıklı duygusal destek sağlayacakları, birlikte yürüyecekleri ve hayatlarını birlikte paylaşacakları özel bir oluşumdur. Ancak para için evlilikte bu ayrımı çoğunlukla göz ardı edilir. Bunun yanında, kadınlara parası için evlenme toplum nazarında kişilerin saygınlığını olumsuz yönde etkiler ve kişiyi itibarsızlaştırır. Toplumda bu kişilere “servet avcısı” gözüyle bakılmasına sebep olabilir. Dolayısıyla bu durum hem kadının hem de erkeğin toplumda itibarını sarsacaktır. Ayrıca paraya sahip olan taraf, diğer tarafı kontrol etmeye ya da istediği gibi davranmaya çalışabilir. Kısacası kadınlara parası için evlenmek kişilerin duygusal sağlığına zarar vermenin yanında toplumsal açıdan olumsuz bir imaj çizmesine sebep olabilir. Bu durum ahlaki açıdan sorgulanabilir bir yaklaşım tarzıdır.

Latîfî, tezkiresinde Amasyalı Hâtîfî'den konuyla ilgili bir rivayet aktarmaktadır. Hâtîfî'den son derece nüktedan ve irfan sahibi aynı zamanda yakışıklı, uzun boylu, güzel giyinen ancak kadınlara düşkünlüğü olan biri olarak bahsedilmektedir.

... cümle-i bâğum ve bâğçem ve boğçam (3) ve akçam hep senüñ olsun çiftüñ olayın tek beni al. Bugün yārın ben dār-ı fenādan giderüm (4) mülk ü mekānumda sen bâkī kal murādum oldur ki bir kaç gün taht-ı nikāhında olayın ölürsem (5) bâri önünde öleyüm ve muktezāñ ise cāriyelerümün dahī hüsñalarından temettu' için (6) saña vireyin ve dilerseñ saña bir ulu hānedāndan bir cemīle duhter alvireyin seni iğrāz (7) u ikrām ile evereyin diyüp bu mekr ü füsün ve efsāne-i efsünla ol bü'l-hevesi ve me'mül (8) ü mültemis ile şikār ve dāne-i efsāne ile dām-ı efsūna giriftār idükten soñra

bîçāreyi (9) vāfir kōs kebābından ve dîk-i sihr ve füsūn-ı āteş-tābından çeker.
(Canım, 2018, 554)

Latîfî, bu anlatıda parası için kadınlarla evliliğin kötülüğüne dair herhangi bir görüş beyan etmez, doğrudan olayı aktarır ve diğer benzer anlatılarda olduğu gibi yorumu okuyucuya bırakır. Zamanın acûzelerinden, büyücü bir kocakarı Hâtîfî'ye âşık olur. Bugün yarın ölürüm, bütün malım mülküm ve param senin olsun, gel beni al ölünce yeter ki senin nikâhında öleyim. Hatta cariyelerimi de sana vereyim, istersen güzel bir kız alıp seni evlendireyim diyerek Hâtîfî'yi kandırır, kendisiyle evlenmeye ikna eder. Kocakarı kendini süsleyip püsler, sihir ve büyüyle güzel gösterir. Latîfî bu kısımda, “seni boyunca altına batırsa da parası için kadımla evlenme” şeklinde özetleyebileceğimiz kıtayı tezkiresine ekler.

Kıt'a:

Māl içün çift idinme pîre-zeni

Ger boyunca batırsa altına (17)

La 'net olsun aña vü mālına

Māl mel'ün ve kendü mel'üne (18) (Canım, 2018, 555)

Velhasıl türlü oyunlarla Hâtîfî'yi kendine âşık eder. Büyünün etkisindeki Hâtîfî, elinde olmadan bu kocakarıya sevgi gösterisinde bulunur. Ancak yaşlı kadın bunun büyüünün etkisinden olduğunu bilir, itibar etmez ve hatta ondan kaçınır. Malından mülkünden Hâtîfî'ye zerre koklatmadığı gibi onun elindekileri de alır.

... velhâşıl vardıkça derdmende sihr-eâer ve dîde-i sihrle sehḥāreye nazar ider. Ol 'acûze-i (19) Ferhād-küş buña bir mertebede şîrîn ve bir derecede nâzenin görünür ki galebe-i sihr ü füsündan (20) bî-ihtiyâr bir ihtiyâr iken ol pîre-zeni zânūsına alup ve hezâr zevk u şevk ile (21) (191a) būs u āgüşına meşğül olup 'arz-ı mahabbet ve ızhâr-ı meveddet itdükde 'acûze sihrüñ herife (1) eâer itdüğün bilür ve mezkûruñ teveccüh ü rağbetinden ve nâle ve niyâzından istikbâr u (2) istiğnâ kılar. Māl ü ni'metden miskîne nesne taddırmaz ve bâğından gözine koruk şıdurmaz. Belki olanca (3) māl ü menâlin elinden alur... (Canım, 2018, 555)

Latîfî, mutâyebeyi aktardıktan sonra Hâtîfî'nin düştüğü bu durumu gören bilge bir kişiye ait konuyu özetleyen aşağıdaki dizeleri verir.

...

Karınuñ olsa kārîn deñlü genci

Biniñden yeg zenüñ 'uryân u genci (7) (Canım, 2018, 555)

...

1.12. Alçak Gönüllülüğe Dair

Alçak gönüllülük genellikle toplumlarda mütevazı kişiler için kullanılan bir ifadedir. Bu insanlar kibre kapılmaz ve kendini olduğundan daha aşağı düzeyde düşünür. Alçak gönüllülük, kendini yüksekte görmeyip kimseyi kendinden altta

görmeme davranışdır (TDK, 2009). Fakat klasik Türk edebiyatı şairlerinin birçoğu için yaygın kanaat, yukarıda ifade edilenin tersidir. Şairlerin özellikle şairliklerinde ve diğer birçok noktada kendilerini zirvede ya da özel bir konumda gördüğü söylenebilir. Esasında alçak gönüllülük İslam toplumlarında insanların sahip olması gerektiği düşünülen özel hasletlerdendir. Ancak şiir meydanında şairler bu konuda pek de mütevazı olamamışlar, abartı denilecek düzeyde kendilerini övmüşler ve hatta değil çağdaşları olan şairlere çağlar üstü şairlere bile kıyasla kendilerini üstün görmüşlerdir. Bu ve benzeri anlama gelecek duygu ve düşüncelerini de şiirlerinde çokça dillendirmişlerdir. Aynı zamanda bu durum diğer şairler ve okuyucular tarafından gayet normal karşılanmıştır. Latîfi'nin alçakgönüllülüğe dair tezkiresinde Necâtî hakkında verdiği örnek, bu anlayışın farklı bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

...ve merhûm-ı meekûmuñ ism-i (6) şerîfleri 'İsâdur ve ba'zılar dahî ismi Nûhdur dirler. Nûh neciyu'llâhdur Necâtî taħalluş itmesine vech-i takrîb-i (7) münâsebet ve isimle taħalluş beyninde muṭâbakat budur dirler. Ammâ bu kemîne-i kemter mezbûruñ dest (8) ḥaṭṭıyla bu beyti gördüm ve ḥuzûr-ı şerîflerine mülâkî olan sâl-ḥorde ve rûzgârdide 'azîzlerden (9) bu vechle işitdüm ki bir gün meclis-i 'izâmda zümre-i mevâlî ve ehâlî Ahmed Paşanuñ (10) bu beyti okunduḡda ulular ṭarafeyn olurlar ve her ṭaraf bir cānibe nisbet kıllurlar. (Canım, 2018, 506)

Latîfi, Necâtî'nin asıl adının İsa olduğunu söylemekle birlikte bazı kişilerinse Necâtî mahlasını alışımlı delil göstererek Nuh dediklerini aktarır. Tezkirede verilen bu örnek esasında Necâtî'nin asıl adını netleştirme sebebiyledir. Burada Latîfi'nin örneği doğrudan ahlaki bir değeri vurgulamak adına vermediği sonucunu da çıkarabiliriz. Olay şöyledir: Bir gün uluların toplandığı bir mecliste Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beyti okunur.

Destümi kesseñ ḡalur dāmān-ı luṭfuñda elüm

Dāmenüñ kesseñ ḡalur destümde luṭfuñ dāmeni (12) (Canım, 2018, 506)

Aynı anlama geldiği düşünülerek bir başkası tarafından da Necâtî'nin aşağıdaki beyti okunur.

Şöyle muḡkem ṭutayın 'aşḡ ile ben yār etegin

Ya elüm ḡaṭ' ideler ya keseler yār etegin

Neâr: (14) Bu iki beytüñ tercîḡ ü temyîzinde erbâb-ı meclis ṭarafeyn olup meyānlarına mübāḡaşe ve münāza'a (15) düşer. Bu münāzara ve münāza'a eānāsuida ittifāḡ mezkûr Necâtî Beg dahî ol iclās-ı ḡāşşa çıkagelür. (16) Kemâl-i inşāflarından tenezzül ve tezellül gösterüp sâbıḡu 'z-zikrûñ meziyyet ü fazîletine ikrâr u i'tirâf kıllurlar ve ehâlî-i (17) meclise bu beyt ile cevâb virürler. (Canım, 2018, 507)

Bu iki beyitten hareketle şairlerin birbirine üstünlüğü noktasında mecliste bulunanlar ikiye ayrılır ve tartışmaya başlarlar. Tam o esnada Necâtî meclise gelir.

Kemalinin çokluğundan alçak gönüllülük gösterip Ahmet Paşa'nın meziyet ve üstünlüğüne dair aşağıdaki beyti söyleyerek cevap verir.

Necatînin dirisinden ölüsü Ahmedin yeğdir

Ki İsa göklere ağsa yine dem urur Ahmedden. (Canım, 2018, 507)

1.13. Danışmanın Yararlarına Dair

Latîfî, tezkiresinde danışmanın yararları hakkında örnek bir olay aktarmamakla beraber herhangi bir fikir beyan etmez. Ispartalı Ziyâyi'nin renkli söz ve ifadelerle dolu Yusuf ile Züleyha hikâyesini anlattığı eserden konuyla ilgili beyitleri olduğu gibi vermekle yetinir.

Mesnevi:

Çün ere akile bir kar-ı müşkil

Ki düşvar ola andan kar-ı akıl

Ede aklına bir akli dahi yar

K'ola asan ana ol kar-ı düşvar

Çü rüşen olmaya bir şem' ile ev

Uyar bir şem' dahi k'arta pertev (Canım, 2018, 346)

“İşlerinizde danışınız.” hadisi gereğince danışmanın yararlarını anlattığı dizelerde şair, akıllı kişinin zor bir işle karşı karşıya kalıp çözemediğinde aklına başka bir akli yoldaş etmesi gerektiğini söylemektedir. Nasıl bir mum evi aydınlatamazken başka bir mum daha yakıldığında evin aydınlığa kavuşmasının mümkün olması gibi o zaman da bu zor işin kolaylaşacağını nasihat eder.

Sonuç

Tezkireler, belli bir alanda topluma mal oluş kişilerin özellikle şairlerin hayatları ve eserleri hakkında bilgi veren fakat doğrudan ahlaki konuların ele alındığı edebî türler değildir. Ancak dolaylı yollardan insanların etik değerleri anlamalarına yardımcı olabilmekte ve olumlu örneklerle ilham almalarını salık verebilmektedir. Çalışma neticesinde elde edilen genel sonuç, Latîfî Tezkiresi'nde ahlaki bir konuyla alakalı olarak doğrudan şahsıyla ilgili herhangi bir olay ya da örneğe yer verilmemiştir. Kendi görüşleri paralelinde ahlaki değerlerin ele alındığı doğrudan örnekler daha çok açılan bahisler vesilesiyledir. Latîfî'nin kendini ifade etmek, yaşadığı atmosferi anlamlandırmak ve anlatmak kaygısıyla eserini yazarken ahlaki konulara değindiği görülmektedir. Latîfî'nin ahlaki değerleri ele aldığı ve öğütlere yer verdiği şahsî düşünceleri tezkirenin giriş bölümünde yer almaktadır.

Konuyla ilgili örnek olayların tamamına yakını şairlerin hayat hikâyesiyle birlikte verilmiştir. Latîfî'nin eserine almaya değer gördükleri, daha çok rivayet ve nakiller bağlamında veya mutayebe ve latife başlığı altında derlenen ahlaki değerleri ön plana çıkaran bu örnek olaylardır. Eserde öğüt ve tavsiye içerikli kısımların

azımsanamayacak ölçüde çok olduğu göze çarpmaktadır. Hâlihazırda bu bölümlerin çokluğu, tezkirelerin bu açıdan da irdelenebileceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca örneklerin gerçekte bir karşılığının olması ve şairlerin hayatlarından cımbızla çekilip eserde yer verilmiş seçkiler oluşu dikkate değerdir. Çoğunlukla şairlerin hayatı ve şairliğiyle ilgili bir içeriği ihtiva etmediği hâlde bu örneklere yer verilmesi bizi bu sonuca ulaştırmaktadır.

Latîfî'nin eserinde ahlaki konulara dair örnek olaylara herhangi bir düzen gözetmeksizin şairlerin hayatına göre yer verildiği görülmektedir. Müellifin kendi iç dünyasındaki değerleri bir şekilde eserine yansıttığı örnekler elbette vardır fakat bu örneklerin içeriğine dair özel bir çabanın güdülmediği fark edilmektedir. Anlatım tekniği olarak genellikle öyküleyici anlatım tarzının kullanıldığı tespit edilmiştir. Düşünceyi geliştirme yollarından özellikle tanık gösterme, alıntı yapma metodu kullanılmıştır. Bu tekniklere ilaveten “*Hüner sahiplerini kıskananlar çoktur, hüneri olmayanı ise hiç kimse kıskanmaz.*”, “*Cehaletten kötü fakirlik yoktur.*”, “*İnsanın belası, dili yüzündendir.*” gibi vecizeler ve atasözleri kullanılarak esere akıcılık kazandırılmakla birlikte verilmek istenen mesaj perçinlenmiş ve aynı zamanda özetlenmiştir. Yine ayet ve hadisler kullanılarak ahlaki içerikli kısımlar benzer şekilde ele alınmıştır.

Nitekim tezkirelerde yer verilen şahsiyetlerin bazıları için farklı ve özel vasıflarıyla toplumda örnek sayılabilecek ayrıca dönemin insanlarına rol model olarak gösterilebilecek kısaca ahlaki erdemi yücelten şahsiyetlerdendir, denebilir. Fakat tezkireler sadece bu şahsiyetlerin hayat hikâyelerinin, eserlerinin, eserlerinden örneklerin ve kimi zaman şiir ve şaire dair değerlendirmelerin yer aldığı eserler değildir. Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışma bize tezkirelerin ele almaya çalıştığımız bu yönüne benzer farklı bir bakış açısıyla da ele alınabileceği sonucunu vermektedir. Bu sonuç, bazı erdemli insanların hayatlarından kesitler sunan tezkirelere dair bu içerikli bir çalışmanın vücuda gelmesine vesile olan en önemli sebeplerdendir. Eserin yazılışında güdülmeyen bu amacın hedefe konularak incelemeye tabi tutulmaya çalışılması bu gayretin bir neticesidir. Fakat verilen örneklerden ve Latîfî'nin ifadelerinden bu yönlü çıkardığımız incelemenin sıhhati, bilgimize oranla mesafede oluşundan ötürü farklı şekilde yorumlanabileceği hususunda siz okuyucuların hoşgörüsü beklenmektedir. Çalışmanın tezkirelere sadece şairlerin hayat hikâyelerini ve eserlerini anlatan eserler gözüyle değil de yapılacak araştırmalar için, tezkirelerin farklı açılardan incelenme ilhamını vermesini umut etmekteyiz.

Kaynakça

- Alkan, Türker. *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*. Ankara: Bilgi Yayınları. 1993.
- Walter G. Andrews - Dalyan, Ayşe. İki farklı Latîfî Tezkiresi ve Nüshaları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 68 (2019), 49-68.
- Aytaç, Ömer - Fırat, Muhammet. Rüşvet: Sosyo-Kültürel Bir Perspektif. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3 (2021), 1548 – 1565.

- Banarlı, N. Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 2004.
- Canım, Rıdvan. *Latifi, Tezkiretü 'ş-Şu'arâ ve Tabsıratu 'n-Nuzamâ*. Ankara: KTB Yay. 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 12.11.2021]
- Cibran, Halil. *Nebi*. İstanbul: Pınar Yayınları. 2009.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi. 1994.
- İbnu'l Kayyim. *El-Fevâid*. İstanbul: Polen Yayınları. 2017.
- İnalcık, Halil. (2003). *Şair ve Patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları. 2003.
- İpekten, Haluk vd. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 1988.
- İpekten, Haluk vd. *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları. 2002.
- İsen, Mustafa. *Latifi Tezkiresi*. Ankara: Akçağ Yayınları. 1999.
- MEB. *Türk Ansiklopedisi*. (C. 32). Ankara: Milli Eğitim Basımevi. 1983.
- Sevgi, Ahmet. *Latifi*. DİA, (C.27). İstanbul: TDV Yayınları. 2003.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları. 2009.
- Zemahşerî, Ebû'l-Qâsım Mahmûd. *Maqâmât*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2004.